

Rys historii Stanisławowa

Załącznik nr. 1 do Protokołu nr. 3/14/1
Rady Gminy Stanisławów
z dnia 03.06.2023 r.

Początki i nadanie praw miejskich (XIV – XVI wiek)

Na początku swojej historii Stanisławów, gdy nie był jeszcze miastem, nosił inną nazwę. Wieś nazywała się Cisek. Zawiązkiem osady był prawdopodobnie dwór książęcy i targowisko przydrożne, leżące na trakcie z Warszawy do Liwu, w dawnej Puszczy Sulejowskiej.

Początki wsi Cisek sięgają XIV stulecia. Znaczący wpływ na powstanie i rozwój osady miało jej dogodne położenie przy szlaku handlowym, zwanym później "wielkim gościńcem litewskim", biegnącym od Warszawy, przez Stanisławów i dalej Liw, Węgrów, Sokołów, Drohiczyn na Litwę. Był to główny szlak, wzdłuż którego postępowała kolonizacja mazowiecka.

Wieś Cisek usytuowana była w północno-wschodniej części obecnej osady Stanisławów, w pobliżu dzisiejszego kościoła, przy drodze biegnącej do Liwu. Pierwsze wzmianki o osadzie Cisek, należącej wówczas do rodziny szlacheckiej z Łowczewa, wymieniają źródła od 1361 roku.

W XV wieku Cisek przeszedł drogą zamiany na własność księcia mazowieckiego, Janusza I. Książę Janusz I w dniu 30 grudnia 1418 roku przeniósł Cisek na prawo niemieckie (był to wzór prawno-organizacyjny przy lokacji, czyli zakładaniu lub funkcjonowaniu polskich wsi na prawie czynszowym). Leżąc przy ważnym szlaku handlowym, osada wciąż się rozwijała. Proces ten stymulowały przede wszystkim funkcje targowe.

Dnia 2 maja 1523 roku nastąpiło nadanie wsi Cisek prawa miejskiego chełmińskiego. Wieś stała się miastem. Wystawcami dokumentu byli ostatni książęta mazowieccy z dynastii Piastów: Stanisław i Janusz III. Nadanie praw miejskich wprowadziło zmianę nazwy z Cisek na Stanisławów. Lokacja Stanisławowa zapoczątkowała jego rozwój urbanistyczny i gospodarczy, co wiązało się z szybkim wzrostem liczby ludności.]

W pierwszej połowie XVI wieku ważnym czynnikiem dalszego rozwoju naszego miasta stała się troskliwa opieka królowej Bony, a następnie biskupa płockiego, Andrzeja Noskowskiego.

Książęta mazowieccy postanowili również ufundować w Stanisławowie parafię. Dnia 6 października 1525 roku w Pułtusku biskup płocki, Rafał Leszczyński, podpisał akt erekcyjny parafii Stanisławów. Patronami kościoła wybrano Świętego Jana Chrzciciela i Świętego Stanisława Męczennika.

Stanisławów w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XVI wieku przeżywał dynamiczny rozwój. W 1564 roku było 416 domów, w 1569 roku 491 domów drewnianych. Nastąpił szybki rozkwit rzemiosła i jego specjalizacja. W 1565 roku było 263 rzemieślników (piekarze, krawcy, szewcy, włókiennicy, kuśnierze, bednarze, kowale, stolarze, ślusarze, piwowarzy) i wówczas największe na Mazowszu skupisko kołodziejów (około 40 warsztatów). W 1565 roku odnotowano w Stanisławowie 2500 mieszkańców.

Rzemiosłem zajmowała się znaczna część mieszkańców miasta. Pozostali znajdowali prace w rolnictwie i w handlu. Do Stanisławowa należało osiem młynów. Handlowo miasto było powiązane z pobliską Warszawą. W okresie tym metalowe wyroby mieszkańców eksportowane były na południe, poza granice Polski.

Trudny wiek XVII i XVIII

Kolejne dziesięciolecia XVII wieku przyniosły tragiczne zmiany w historii miasta. Stanisławów należał do piętnastu miast mazowieckich, które najbardziej ucierpiały podczas najazdu szwedzkiego na Polskę, w latach 1655-1660. W okresie tym miasto uległo spaleni. Zniszczenia domów sięgały 90% stanu zabudowań z 1564 roku. Także rzemiosło poniosło dotkliwe straty, pozostało zaledwie pięciu rzemieślników. Zniszczeniu uległa łaźnia i postrzygalnia sukna oraz sześć młynów. Liczba mieszkańców spadła do ok. 200 osób. Wyludnienie i zniszczenie Stanisławowa wskutek wojen szwedzkich z drugiej połowy XVII wieku przyczyniło się do upadku miasta do rzędu wsi.

Ponowna lokacja Stanisławowa i przyznanie praw miejskich odbyło się w roku 1667. Nastąpiło to dzięki staraniom kasztelana wojnickiego, starosty stanisławowskiego – Stanisława Skarczewskiego. Ponowna lokacja potwierdziła prawa miejskie, przyznane w pierwszej lokacji z 1523 roku.

Po kolejnej lokacji odbudowa Stanisławowa przebiegała powoli. W czasie wojny północnej, zimą 1705 i 1706 roku, przez miasto przeszły wojska szwedzkie pod dowództwem Karola XII, maszerujące na Grodno. Drugi raz podczas tej wojny Stanisławów był terenem walk w lipcu 1712 roku, gdy przeżywał oblężenie chroniących się tu stronników Stanisława Leszczyńskiego.

Wydarzenia te po raz kolejny zahamowały rozwój miasta, w którym, mimo położenia przy ważnym szlaku handlowym na Litwę, w czasach saskich (czyli w pierwszej połowie XVIII wieku) nie było widać oznak ożywienia gospodarczego.

W drugiej połowie XVIII wieku nastąpiło ożywienie działalności gospodarczej dworu stanisławowskiego. Samo miasto rozwinęło w końcu tego stulecia również działalność na niwie politycznej. Dwaj mieszczaństwo stanisławowscy: Łukasz Skuziński oraz Michał Gostyński uczestniczyli w tzw. "czarnej procesji" i jako przedstawiciele Stanisławowa podpisali w grudniu 1789 roku słynny memoriał do króla Stanisława Augusta Poniatowskiego w sprawie reform w miastach.

Schyłek XVIII wieku był dla miasta jednak niepomyślny. Podczas powstania kościuszkowskiego, w drugiej połowie października 1794 roku, wojska rosyjskie, pod dowództwem Aleksandra Suworowa, zajęły Stanisławów niszcząc browar, karczmę starościńską i mienie kościelne.

Od tego czasu miasteczko pozostawało na marginesie osadnictwa miejskiego Mazowsza. W 1795 roku (podczas III rozbioru Polski) Stanisławów został włączony do zaboru austriackiego i stracił niepodległość.

Pod zaborami w XIX wieku, pierwsza i druga wojna światowa

Stanisławów w XIX wieku znalazł się w posiadaniu rodziny Prądzyńskich. W 1810 roku liczył 735 mieszkańców. Był miastem powiatowym. Dnia 16 stycznia 1816 roku, decyzją namiestnika Królestwa Polskiego, został wyznaczony na siedzibę obwodu stanisławowskiego, składającego się z powiatów stanisławowskiego i siennickiego. Miasteczko było miejscem zbierania się sejmików i zgromadzeń gminnych. Miasto nie posiadało odrębnego budynku na pomieszczenia urzędu obwodowego i osobnych mieszkań dla urzędników. Fakt ten wykorzystał pobliski Mińsk, do którego przeniesiono siedzibę obwodu stanisławowskiego. Siedzibę sądu obwodowego ulokowano w Okuniewie.

Rolniczy charakter miasta i upadek handlu, a także zmiana szlaków komunikacyjnych, powodował ubożenie mieszczaństwa stanisławowskich. Zwierzchnie rozbiorowe władze rządowe nie widziały przed Stanisławowem perspektyw rozwojowych, nie troszczyły się o ożywienie i szybszy rozwój miasta.

Kolejne próby ożywienia miasta zostały zahamowane podczas wojny polsko-rosyjskiej w latach 1830-1831. W trakcie ofensywy w lutym 1831 roku prawie cały teren Mazowsza został zajęty przez Rosjan. Naczelnym dowódcą wojsk rosyjskich, feldmarszałek Iwan Dybicz, po stratach poniesionych pod Dobrem, Wawrem, Białoleką i Grochowem, stanął ze swoją armią w rejonie Miłosna – Stanisławów – Mińsk.

W 1869 roku Stanisławów znalazł się w grupie miast pozbawionych praw miejskich, stając się tzw. osadą miejską. W drugiej połowie XIX wieku był już tylko siedzibą administracji gminnej, pozostając na uboczu rozwoju ekonomicznego innych miast mazowieckich.

Do godnych zapamiętania czynów mieszkańców Stanisławowa należy zaliczyć ich postępowanie i zaangażowanie w okresie Królestwa Polskiego, kiedy to przeciwstawili się zaborcy w rusyfikowaniu młodzieży szkolnej. W tym celu zorganizowano tajne nauczanie. Dnia 23 października 1905 roku w Stanisławowie miała miejsce patriotyczna manifestacja. Kolportowano również nielegalną prasę i ulotki, nawołujące do bojkotu szkoły rosyjskiej.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku ziemie południowo – wschodniego Mazowsza, więc również Stanisławów, znalazły się w granicach województwa warszawskiego.

Dnia 15 sierpnia 1919 roku w Stanisławowie została zorganizowana Ochotnicza Straż Pożarna. W 1924 roku z funduszy społecznych wybudowano murowaną z pustaków remizę. Budynek był dwupiętrowy, posiadał wieżyczkę, całość była pokryta blachą.

Po pierwszej wojnie światowej powstała w Stanisławowie orkiestra dęta. Instrumenty, których używano w latach dwudziestych, a które były już wysłużone lub uszkodzone, wymieniano na egzemplarze nowszych generacji. Po odzyskaniu niepodległości, prawdopodobnie już w 1918 roku, wznowiono tradycje grania hejnału w Stanisławowie.

W 1918 roku Stanisławów posiadał własną szkołę. Na początku lat 20-tych była to sześcioklasowa Szkoła Powszechna. W 1936 roku wmurowano kamień węgielny pod nowy budynek szkoły (w miejscu, gdzie obecnie znajduje się szkoła). W latach 1937 i 1938 wybudowano nowy budynek dla placówki oświatowej przy ulicy Szkolnej. Szkołę wzniesiono na wysokość parteru, dalsze prace przerwał wybuch drugiej wojny światowej.

W tym samym okresie w Stanisławowie działała również Spółdzielnia Spożywców „Społem”, Towarzystwo Pożyczkowo – Oszczędnościowe, Związek Strzelecki. Przy Ochotniczej Straży Pożarnej działał Podkomitet Pomocy Dzieciom. Prawdopodobnie na przełomie lat 1921 i 1922 powstał w Stanisławowie posterunek Policji Państwowej. Na początku lat 20-tych XX wieku założono także pierwsze telefony na korbkę oraz uruchomiono Agencję Pocztową w Stanisławowie.

W 1928 roku przypadła 10 rocznica odzyskania niepodległości. Z tej okazji stanisławowska młodzież szkolna posadziła cztery topole białe, po jednej w każdym rogu stanisławowskiego rynku.

W dniu 15 sierpnia 1938 roku odsłonięto pomnik „Poległym za Ojczyznę w latach 1914 – 1920”, poświęcony poległym na polu chwały obywatelom gminy Stanisławów. Został on ustawiony na tzw. Rynku Piaskowym (dziś już nie istniejącym), przy zbiegu ówczesnych ulic Senatorskiej i Siedleckiej, gdzie nieopodal dochodziła również ulica Węgrowska.

Dzień 1 września 1939 roku oznaczał dla Polski i Polaków koniec życia w wolnym i suwerennym państwie. Atak Niemiec, a wkrótce potem i Związku Radzieckiego, przekreślił na pięć lat możliwość dalszego rozwoju i kształtowania się Drugiej Rzeczypospolitej. Stanisławów znalazł się pod okupacją niemiecką, na terenie Generalnego Gubernatorstwa (w dystrykcie warszawski) i podzielił los zniewolonego kraju. Niemcy weszli do Stanisławowa dnia 12 września 1939 roku.

Podczas drugiej wojny światowej w Stanisławowie odbywały się tajne komplety. Kierownikiem ośrodka tajnego nauczania był Mieczysław Ługowski.

Jedną z najczarniejszych kart historii drugiej wojny światowej była polityka niemiecka wobec ludności żydowskiej. Okrutny i niezasłużony los nie ominął mieszkańców Stanisławowa pochodzenia żydowskiego. W czasie okupacji hitlerowskiej Niemcy wywieźli do obozu w Treblince około 400 Żydów ze Stanisławowa.

Wkrótce po przegranej walce obronnej z września 1939 roku, Polacy postanowili stworzyć trwałe struktury organizacji wojskowej, której ostatecznym celem miało być powstanie narodowe, niosące zwycięstwo nad okupantem niemieckim. Tak powstał Związek Walki Zbrojnej (ZWZ), przekształcony w Armię Krajową. Obwód ZWZ „Mewa – Jamnik – Kamień” (Okręg Warszawa) podzielony został na sześć ośrodków w Mińsku Mazowieckim, Gliniance, Latowiczu, Mrozach, Jakubowie (później Dobrem). Ośrodek VI tego Obwodu znajdował się początkowo w Cechówce, a po włączeniu jej w 1941 roku do powiatu warszawskiego, w Stanisławowie, a przy końcu okupacji w Pustelniku. Obejmował gminy: Dębę Wielką z siedzibą w Pustelniku oraz Stanisławów.

W 1943 roku na terenie Ośrodka VI dominującą formą działania była organizacja miejsc odbioru dostaw lotniczych i ich ubezpieczanie przed ingerencją wojskową okupanta niemieckiego.

W 1939 roku na terenie Mińska Mazowieckiego i ówczesnego powiatu mińsko – mazowieckiego istniał Hufiec harcerski, składający się z 13 drużyn, w tym była także drużyna w Stanisławowie z drużynowym Edwardem Wasilewskim, pseudonim „Wichura”. W dniu 12 września 1939 roku Mińsk Mazowiecki został zajęty przez Niemców. Harcerstwo nie zaprzestało jednak swej działalności, przechodząc do pracy konspiracyjnej.

Pod koniec drugiej wojny światowej Stanisławów znajdował się w rejonie ciężkich walk pancernych niemiecko – radzieckich, toczących się w jego okolicy na przełomie lipca i sierpnia 1944 roku. Został wówczas doszczętnie spalony, przechodząc z rąk do rąk najeźdźców.

Dnia 9 sierpnia 1944 roku, w czasie kolejnego natarcia wojsk radzieckich, murowany kościół parafialny, istniejący od 1525 roku, uległ całkowitemu zniszczeniu. Ocalały jedynie budynki gospodarcze oraz plebania. Z kościoła pozostał tylko fragment muru z wiszącym na nim krzyżem, który obecnie zdobi ołtarz główny odbudowanej świątyni. W czasie odwrotu wojsk niemieckich całkowitemu spaleni uległa również remiza oraz cały sprzęt stanisławowskiej straży. Ludność spalonej osady rozprzeczła się po okolicznych wioskach.

Latem 1944 roku widok osady był przerażający. Wszystko leżało w gruzach. Okazały, zabytkowy kościół był całkowicie zniszczony. Spaleni uległ budynek Szkoły Powszechnej. Ocalały tylko trzy domy, położone na obrzeżach Stanisławowa. Zniszczona została niemal doszczętnie cała drewniana zabudowa miejska, pochodząca z XVIII i XIX wieku. Druga wojna światowa zakończyła się dla miejscowości tragicznie. Po raz kolejny w jej historii zabudowa została doszczętnie zniszczona, liczba ludności drastycznie zmalała. Wszystko trzeba było ponownie odbudowywać.

Odbudowa Stanisławowa w XX wieku i czasy współczesne

W latach 1945 – 1946 przeprowadzona została komasacja gruntów Stanisławowa. Stan zniszczeń wojennych był tak ogromny, że niemożliwe było ustalenie stanu posiadania przez poszczególnych posiadaczy przedwojennych. Wystąpiła konieczność sporządzenia nowych planów pomiarowych, a następnie opracowanie planu zabudowy.

W 1963 roku zajęto się planem budowy nowego budynku dla Ośrodka Zdrowia, a w 1966 roku remizy Ochotniczej Straży Pożarnej, o której budowę starano się od 1965 roku. Budowę Ośrodka Zdrowia ukończono w 1965 roku, w tym czasie zbudowano także aptekę. Remizę oddano do użytku w 1968 roku.

Pod koniec lat sześćdziesiątych XX wieku na terenie miejscowości znajdował się jeden zakład przemysłowy. Była to piekarnia, zatrudniająca pięć osób. Istniały także cztery punkty kowalskie, dwa punkty stolarskie oraz trzy krawieckie. Pod szyldem Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” działały sklepy detaliczne. W Stanisławowie znajdowała się także restauracja i klub – kawiarnia oraz mleczarnia.

W 1976 roku opracowano i zatwierdzono plan zagospodarowania południowej części stanisławowskiego Rynku, w obrębie którego budowany był wówczas nowy budynek dla siedziby Urzędu Gminy, oddany do użytku w 1980 roku.

Ze zgliszczy wojennych podnoszono nie tylko budynki, pamiętano również o życiu społecznym, tak żywym w Stanisławowie przed wybuchem wojny. W dniu 31 marca 1946 roku zostało zwołane zebranie mieszkańców Stanisławowa w celu reaktywowania działalności Ochotniczej Straży Pożarnej i wybrania nowego zarządu.

W 1946 roku wznowiono działalność Banku Ludowego w Czarnej. Po wydaniu dekretu o reformie bankowej z 1950 roku, na jego mocy Bank Ludowy przekształcono w Gminną Kasę

Spółdzielczą. Dnia 10 kwietnia 1951 roku, po zlokalizowaniu w Stanisławowie siedziby Gromady, do miejscowości tej przeniesiono z Czarnej Kasę Spółdzielczą.

Po wyzwoleniu kierownikiem szkoły podstawowej w Stanisławowie został Wacław Pieńkowski. Do czasu odbudowy budynku szkolnego, naukę prowadzono w ocalałym z wojny dworku Prądyńskich. W roku 1954 roku ukończono budowę i oddano do użytku nowy lokal, na przedwojennych fundamentach, dla stanisławowskiej szkoły podstawowej. Jego rozbudowę podjęto kilkanaście lat później, w 1976 roku.

W 1959 roku w Stanisławowie powstała Zasadnicza Szkoła Rolnicza. Powstanie tej szkoły było odpowiedzią na potrzeby mieszkańców, którzy w większości zajmowali się rolnictwem.

Dnia 26 sierpnia 1962 roku ksiądz biskup Jerzy Modzelewski, sufragan warszawski, poświęcił odbudowany w całości kościół parafialny w Stanisławowie. W następnym roku odremontowano, ocalałą z działań wojennych, zabytkową dzwonnice przykościelną, pochodzącą z 1819 roku.

W 1983 roku otwarto i uruchomiono działalność Gminnego Ośrodka Kultury mieszczącego się w zabytkowym budynku, usytuowanym przy stanisławowskim rynku.

Aby zachować i uczcić pamięć wszystkich poległych podczas drugiej wojny światowej, miejscowe społeczeństwo wzniosło w 1984 roku pomnik w postaci olbrzymiego granitowego głazu narzutowego, opatrzonego inskrypcją z odlanych w brązie liter: „Poległym w walce z faszyzmem w latach 1939 - 1945 społeczeństwo gminy Stanisławów 1984”.

Dnia 21 czerwca 1990 roku na II sesji Rady Gminy Stanisławów został wybrany na stanowisko wójta gminy Stanisławów Wojciech Witczak, który pełnił tę funkcję do roku 2014. W latach 2014 – 2018 wójtem gminy Stanisławów był Adam Sulewski. Od roku 2018 stanowisko wójta gminy Stanisławów piastuje Kinga Anna Sosińska.

W latach dziewięćdziesiątych XX wieku nastąpił dość szybki rozwój przedsiębiorczości. Największym zakładem przetwórczym stały się Zakłady Mięsne Stanisławów, Przedsiębiorstwo Dróg i Mostów, wytwarzające masę bitumiczną oraz PlaStan – Zakład Tworzywo Sztucznych.

Do najważniejszych inwestycji, które podjął w latach 90-tych XX wieku samorząd lokalny, należy zaliczyć: budowę sali gimnastycznej i nowoczesnej kotłowni olejowej przy Szkole Podstawowej w Stanisławowie, wzniesienie jazu na rzece Rządza, budowę nowoczesnej stacji uzdatniania wody w Sokółu oraz sieci wodociągowej w całej gminie, modernizację i remonty dróg oraz sieci oświetlenia ulicznego. W 2001 roku rozpoczęto wznoszenie budynku gimnazjum w Stanisławowie.

Dnia 30 września 1997 roku reaktywowano w Stanisławowie działalność Koła Emerytów i Rencistów. Członkowie zbierali się raz w miesiącu w lokalu remizy OSP.

W 1998 roku Stanisławów obchodził jubileusz 475-lecia nadania praw miejskich. Obchody rozpoczęły się dnia 22 sierpnia 1998 roku uroczystą sesją popularno – naukową w remizie OSP. Jubileusz Stanisławowa stał się okazją do powołania do życia Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Stanisławowskiej. Z inicjatywy Towarzystwa, od 1999 roku, wydawany jest kwartalnik pt. „Więści Ziemi Stanisławowskiej”. Pismo poświęcone jest sprawom lokalnym i ważnym dla miejscowej społeczności. Na swych łamach szerzy wiedzę o regionie, jego przeszłości, przyrodzie, ludziach i ich zwyczajach.

Dnia 7 października 2011 roku rozpoczęło działalność Stowarzyszenie Stanisławowskie Towarzystwo Historyczne. Głównym celem stowarzyszenia jest szerzenie wśród społeczeństwa znajomości historii Stanisławowa, poszanowanie pamiątek i zabytków przeszłości, rozwijanie i propagowanie inicjatyw patriotycznych oraz działalność wydawnicza.

W ostatnich latach największe lokalne inwestycje to: gazyfikacja Stanisławowa w 2014 roku, oddanie w 2015 roku do użytku nowego budynku dla Komisariatu Policji w Stanisławowie, wzniesienie w latach 2018-2019 nowego budynku dla gminnego przedszkola i gminnego żłobka w Stanisławowie,

rewitalizacja stanisławowskiego parku w 2019 roku, modernizacja systemu oświetlenia ulicznego – wymiana na oświetlenie ledowe w 2022 roku i w tym samym roku wykonanie ogrodu deszczowego w centrum miejscowości.

W lipcu 2019 roku reaktywowały swoją działalność Koła Gospodyń Wiejskich. Jako pierwsze Koło Gospodyń Wiejskich "Nasza Chata" w Stanisławowie. Obecnie na terenie gminy Stanisławów prężnie działa dziewięć Kół Gospodyń Wiejskich: "Nasza Chata" w Stanisławowie, "Goździk" w Pustelniku, Koło Gospodyń Wiejskich Borek Czarniński, "Dziarskie" w Ładzyniu, "Dziedziczki" w Szymankowszczyźnie, "Cuda Wianki" w Lubominie, "Wólczanki" w Wólce Czarnińskiej, "Nad rzeką" w Rządzy oraz "Dworzanie" w Prądzewie-Kopaczewie. Koła Gospodyń Wiejskich inicjują różne wydarzenia kulturalne na szczeblu lokalnym, prowadzą warsztaty kulinarne, rękodzielnicze, organizują wyjazdy krajoznawcze. Wspierają inne lokalne organizacje, szkolnictwo i OSP. Szerzą międzypokoleniowe tradycje ludowe związane ze świętami religijnymi i państwowymi. Organizują jarmarki, poczęstunki, włączają się w współorganizowanie gminnych uroczystości.